

Gyűjtő: Dobókegyi László
Gyűjtés ideje: 1957.

Tartalom: Monográfia

4 lap

Földrajzi mutató: Hős
Számjelölés: XXXIII.

Iratgyűjtő

MSZ 5617
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Leletározás

Utókérdés az egyesítés ltr. 33. k. ltr. oldal. 1988. apr.

V Ö R S K Ö Z S É G T Ö R T É N E T E .

A velencei filmfesztiválon nagydíjjal kitüntetett Kossuth-díjas természettudósunknak, Homoki-Nagy Istvánnak a természetvilágából vett két nagyszabású filmje; a "Gyöngyvirágtól lombhullásig" és a "Vadvizország" mellett a Dunántul^y "vadvizország"-áról is készült egy kisebb terjedelmű kísérő-filmje, mely népünk széles rétegeinek csodálatát váltotta ki és érdeklődését keltette fel a Zalavár és Vörs térségében mindjobban összezsugorodó Kis-Balaton iránt, melynek csodás madárvilága az ornitológusokat vonzotta még távoli országokból is és vonzza még most is, még régebben pedig - a mai ember előtt elképzelhetetlen gazdagságu - állat-és növényvilága, óriásvetésként hullámozó nádrengetege, iszapos, barna vízből kiálló zsombékok üstökei, a zöld színek különféle árnyalatában pompázó növénytengere, közbe-közbe kisebb nagyobb tükrökként csillogó szabad vizei, óriási ezüstös kigyókként tekerődő halászesapásai, hináros vizeken terjengő lapos, kerek, fényes bőrszerű levelű fehér és sárga tavirózsái, uszólápjai, mérges gázokat lehelő lidérc lángos ősmocsarai, tájékozatlanokat elnyelő utvesztői, haláltrejtő bürüi, veszedelmes hinárosai, titkos ősvényei tartották babonás félelemben a környék népét, vagy pedig vonzották oda az embertől féltő embereket.

Ennek a dunántuli vadvizországnak a "fővárosa" a nem egészen ezer lakóst számláló Vörs, amelynek neve körül a múltban élénk viták folytak.- Akik mindenben a magyar eredetet kutatták, azok abból kiindulva, hogy a Balaton körüli különböző Örs-ök /Felső-Örs, Alsó-Örs, Kővágó-Örs, Kis-Örs/ sorozatához tartozhatott ez a helység Vég-Örs néven, amiből összevonva idővel Vörs lett. /L.Csánki:II.kötet:Vörs/Örs/. Ez csak feltevés és ellene mond maga a terep. A lovas magyar népnek semmiképen sem lehetett megfelelő a zsombékos, ingoványos mocsárvidék. - Emlegetik, hogy egyik kedvelt halászeszköztől, a "varsa"-tól, amit közbe-közbe "veres"-nek is hívtak, vette volna nevét.- a legkézenfekvőbb azonban az a feltevés, hogy a szláv "vers"² - domb, halom, szóból származik Vörs neve. Ez annál is valószínűbb, mert ez a vidék - mint odább még bővebben is látni fogjuk - a magyarok bejövetele előtt szláv terület volt körülbelül hat évtizeden át, Vörs pedig valóban a mocsár-

ból kiemelkedő dombos része volt a Kis-Balatonnak. /hasonló elnevezése van a temesi Versee városnak is, ami ugyanazt jelenti, mint Vers kicsinyítő képzővel/.- A Vers szóból azután könnyen lett Vörs, mint ahogyan a magyar szivesebben mondja pl. a "kell" szó helyett azt, hogy "köll". Hivatkozom még a közvetlenül szomszédos Főnyed községre is, melynek eredeti neve Fevenyed volt a régi "feveny"-fövény szóból. /Főnyed a régi Balaton fővényes, iszapos partján települt, ahonnan a víz már régebben visszahúzódott./

Hogy mikor települt Vörs, nehéz volna megmondani. Az bizonyos, hogy egészen ősidőkben. A tavak, vizek partjait évtizezredek óta lakja az ember. A Balatonnak hajdani nagykiterjedésű lápjai, berkei, nádasai, hozzáférhetetlen szigetei kitűnő menedéket adtak az embernek. Három évvel ezelőtt a Nemzeti Múzeum kiküldöttjei kutató árkokat vontak a régi Vörs helyén, az ugynevezett Máriaasszony-szigeten, amely a mostani Vörstől kb. 800 méternyi távolságra fekszik északnyugati irányban. -/Ugyanis a török hódoltság alatt, mint annyi sok más helység, Vörs is elpusztult és a hódoltság megszűnése után települt mostani helyére./- A régi Vörs templomának helyétől pár méternyi távolságra a föld felszínétől kb. 2 és 1/2 méter mélyen egy agyagból döngölt kiégett tüzhely került elő, amelyben még ott volt egy marokra való faszén. A szakértők szerint a lelet minden valószínűség szerint a harmadkorból való.

1952. év október 20-án a község belterületén silógödröket ástak és közben 3 sirra bukkantak, amelyekből két korongolt edény: egy tál és egy korsó kerültek elő meglepően finom kidolgozással, továbbá egy hallstattkorinak becsült nagy urna és egy zsugorított helyzetben fekvő esontváz, fején kb. 2 cm. széles bronzpánttal, mely a homlokról V alakban ugrott előre, a nyakán átfurt csonthengerekből készült nyaklánc volt. -Állítólag ezideig egyedülálló ez a lelet az egész világon.-

1942-ben a vörsei bekötőút földmunkálatainál a falu szélső házától kb. 300 méternyire két egymás mellett fekvő esontvázza bukkantak. Az egyiknek egy bronz öv volt a nyakán, a másiknak arany nyakékei voltak.

A vörsei Pogányszigeten kb. három évtizeddel ezelőtt talált urnák, hamvedrek arra engednek következtetni, hogy itt kelta tele-

pülés lehetett, mert a később itt lakó avarok, szlávok halottjaikat eltemették. A halotthanvasztás az őskor és az ó-kor egyik elterjedt temetkezési módja. Az őskorban váltakozva is volt egyidőben. A fiatalabb kőkorból még ritka, a bronzkor második felében majdnem általános. Ép így a hallstatti korban is, bár Vörs és Battyán-puszta között egy Hallstatt-korinak tartott óriási sírmező van.

A felsorolt leletek: a kiégett tüzhely, az urnák és esontvázak, a még fel nem tárt nagy sírmező életről beszélnek. Bátran lehet mondani: nem volt kor a történelemben, amikor ne lett volna élet az óriási mocsárvilágnak kiemelkedő szigetein, amelyeknek egyike volt Vörs. De nemcsak élet volt, hanem harc is folyt az életért. - A Dunántul földjén a praehistorikus, vagyis a történelem előtti időkbe vezetnek vissza az első erődnyomok. Kezdetben kizárólag földsáncok, úgynevezett pogányvárak voltak szűk völgytorok felett, kiemelkedő magaslatokon /pl. Fonyód, Szalacska/, nehezen hozzáférhető meredélyek /pl. Tihany, vagy ingoványos, nádasoktól körülvett szigeteken /Zalavár, Vörs / többszörös sáncgyűrűvel övezve készültek és a kőkorszak utolsó periódusától a tatárjárásig évezredek át fennállottak. Ezeket a kő- és bronzkorszak ismeretlen törzsei készítették, a későbbiek a huzamosabban itt élő kelták, avarok, szlávok idején keletkeztek. Ilyen ősi pogányvár Somogy megyében 12 volt és ezek egyike volt Vörs is, mely hihetőleg szerepelt - ha előbb nem is - a népvándorlás pusztító harcaiban.

A római korban nagy forgalomnak lehettek tanúi a régi Vörs lakói, mert a vörsei berek felett vezetett át és Vörs - Balatonszentgyörgy között ment tovább a Vindobona /Bécs/, Scrabantia /Sopron/ - Savaria /Szombathely/ - Mogentiana /mai Fenék-puszta/ - Sopianae /Pécs/ közötti főútvonal, amely még továbbmenve az aquincumi /Óbuda/ és eszéki hadiútba torkollott be, tehát hatalmas területek forgalmát bonyolította le. Ugyancsak itt ment keresztül óriási kanyart téve a Dunaföldvár - Győr közötti útvonal is.

A római uralom megdőltével a Balaton vidék nem vált pusztá területté. A Balaton északi és déli részén átvezető átlós utak, melyek közül háromnak volt keresztezése a mai Fenék-pusztánál, erre terelték a népvándorlás embertömegeit, amelyekből bizonyára bőven jutott - legalább is a megvert részből - a vörsei szigeteknek is. A hunn uralom alatt élő gótok a hun birodalom szétestével az egész Balaton vidéket

4

birtokba vették és a Balaton nyugati részén vívták élet-halál harcukat a svévekkel, majd a két és félévszázadig tartó avar uralom vége felé a földmivelő szlávok szivárognak át a Balaton környékére, kiknek fejedelme: Privina az avar birodalom bukása után a frank Jámbor Lajostól hűbérként kapja a Dunántul nagy részét. A mai Zalavárón a régi római erősség helyén ő építette fel a híres Moosaburch várát és tette fővárosává. Fiának, Kocelj fejedelemnek 874-ben bekövetkezett halála után Szvatopluk morva és Arnulf frank seregei küzdöttek a birtoklásért, míg ugyanezen harcok közben a magyarok kezébe nem került az ország.

Mivel a szlávon főváros, a mai Zalavár oly közel volt a mai Vörsünkhöz, bizonyosra vehető, hogy a főváros körüli szigeteket is megszállták és benépesítették a hóditók. Ekkorra gyanítható Vörs rendszeres telepítése.

A Koppány lázadás leverése után bizonyos itt húzódtak meg a pogánysághoz makacsul ragaszkodók és talán erre emlékezteti az utókort a vörsei berek egyik szigete: a Pogány-sziget.

Fennmaradt emléke Vörsnek a szombathelyi muzeum lapidáriumban /kögyűjteményében/ látható töredékes felirású kő, melyet Vörsön mint határkövet állítottak fel a XII. században III. Béla király idejében Ompud bár és Simon Lőrinc nádorispán poroszlója jelenlétében a pörös birtokon. - Hihető, hogy innen ered a még ma is használatos "pörös árok" elnevezés.!

A középkorban a Hahót nemzetség Buzád ágának birtoka Vörs. 1496-tól a Csányiak bírták, 1660-ban Sárkány Miklósé, 1703-tól a Festeticseké, de csak részben, mert 1736-ban még Csányi Ferenc, mint egyik földesúr szerepel. A török hódoltság alatt elpusztult Vörs. 1563-ban hat, 1574-ben pedig csak négy házból állott. A török időről említi egy helyi feljegyzés "ha a szegén embernek kaszája, vagy kapája elvászott, csak a fokát kellett bevinni Kanizsára és a török ingyen adott másikat."

Feljegyzést érdemel Vörs történetéből, hogy 1837-ben készült a római kor után első ízben híd a "Balaton"-on át. 1821-ben kezdték ásni a Sió-esatornát, ami a Balaton lecsapolását vonta maga után. Ez volt körülbelül az első lecsapolási kísérlet azóta, hogy Galerius római császár, - akinek a felesége a füredi gyógyforrás mellett

nyaralójában üdült - próbálta a mocsaras területek lecsapolását.

1834-37 évek között iszonyu szárazság volt, ami a Balaton még nagyobb arányu apadásával járt és így volt lehető, hogy 1837-ben hozzáfogtak a hid elkészítéséhez. Az első cölömpöt 1837. május 20-án verték le és 1839. március 2-án megindult rajta a forgalom. Óriási segítség volt ez a népnek, mert eddig csak sajkákon és kompokon mehettek át a tulsó oldalra. A vörsei révészházak a mostani vasuti töltésen innen voltak és a Fenék-pusztai partra szállították át az utasokat. Rengeteg bajlódással járt ez, mert viharos időben néha napokig nem tudtak menni, nehezebb terheléssel pedig majd elmerültek a sajkák. Menetrend nem volt, hanem óraszám kellett várakozni, míg elindultak a révészek. Mikor nagyobb szárazság volt, újabb-és újabb töltést kellett a községnek készíteni, mert a sárban nem tudott a komp elindulni.

Emlékezetes éve Vörznek 1855, amikor alig egy hónap leforgása alatt több mint százan estek a kis Vörs községből a pusztító kolera áldozatául, melynek emlékét őrzi a község temetőjében egy százados fenyőfa.

1862 április 2-án hatalmas tűzvész pusztította a község nagyrészét. Az egyik utcásor teljesen leégett és rettenetes szélben csak első és az utolsó házat tudták megmenteni. E kettőből az egyik az iskola volt.

Hogy mikor épült a községnek az első iskolája, nem tudni. 1825-ben épült új iskola, de előzőleg már volt iskolája. 1873-ban teljesen új iskola épült a régi helyén. 125.000 téglát, 15.000 buroktéglát és 25.000 cserépszindelyt használtak fel, amit adományként kaptak /kegyur nem volt/ 6.000 Ft. volt a pénzbeli költség és ezt a község lakossága viselte, ugyszintén a kézi-és szekeres munkákat is. Oly áldozatosan állott a nép az építés mellé, hogy 4 hónap alatt tökéletesen elkészült a 2 tantermes iskola a tanítólakással együtt. Ezen az épületen volt nagyobb mérvű átalakítás 1939-ben, melynek áldozata volt Babos István, az iskolának vezető tanítója, aki maga is szorgalmasan segédkezett, hogy gyorsabban menjen a munka és időben megkezdhesse a tanítást, amikor egy gondatlanságból ledobott gerenda az életét kioltotta.

Az államosítás után az iskola három tanterős iskolává fejlődött és így fokozottabb erővel megy a népoktatás-nevelés életet nemesítő és világosságot terjesztő munkája. A kulturház megépítéséig ebben az épületben folyt le a községnek minden jelentősebb társadalmi és kulturális

ünnepsége, a nyilvános tanácsülések, beszámolók, választások és itt tartják ma is a Szabad Föld Téli Esték változatos előadásait népes hallgatóság előtt.

A község lélekszáma: 1035, ami egyuttal mutatja, hogy a községnek önálló tanácsa van. A tanács vb. egyelőre a kulturházban rendezte be hivatalait és innét intézi a község dolgáinak ügyes - bajos dolgait. A község életében nagy haladást jelentett a tanács megalakulása, mert rengeteg idő megtakarítással helyben intézhető gyakran előadódó ügyeit.

A lakosság egészen kevés kivétellel dolgozó parasztokból áll. Mindössze 6-7 iparos család, vagy más foglalkozású van.

A község határa 3912 kat. hold területből áll, melynek megoszlása a következő: Szántó: 867 kat. hold, rét: 251 kat. hold, legelő: 670 kat. hold, erdő: 412 kat. hold és hasznavehetetlen terület: 1712 kat. hold.

A szántók és rétek 15 dűlőben vannak elosztva, amelyek a : Közép-dűlő, Sárrét-, Szénégető-, Temető-, Birka akli-, Kanászkert, Bódzs-Szarvasszeg-, Tótok dombja-, Hosszu földek-, Remete-, Kerékerdő-, Főveny-, Halastói-, és a Szilosi-dűlő.- A szántóföldek tulnyomórészt homokosak és így inkább a rozs, mint a búzatermesztésre alkalmasak. A gazdák szőlőbirtoka a Holládhoz tartozó másfélóra-járásnyi Bari-hegyen van és ezért sokan próbálkoznak mezei szőlővel, de nem nagy eredménnyel, mert a hideg, homokos lapályon a legkisebb fagy elviszi a termést.

Nagy munkaalkalmat biztosít a népnak a berekben nyáron a sászedés, télen pedig a nádvágás.- A nép egy része szenvedélyes halász, ami nem csoda, hiszen ősei szinte kizárólag a vízből és a vizen éltek. Még ma is sok a "Révész" melléknevű család.

A község 1938-ban kapott vasuti megállót a Budapest-nagykanizsai vonalon, amely egészen a falu alatt vezet el. 1942-től köves ut köti össze a világgal, amelynek azonban a folytatása a szörnyű ingoványos "alszeg"-ben még hiányzik.

1945-ben a felszabadulás jelentős területeket juttatott a Festetics birtokokból a község dolgozóinak birtokába.

1947-ben sok házban bevezették a kilátásba helyezett villanyvilágításhoz a belső vezetékét. A villany ~~itt~~ a másfélkilométernyi közelségben lévő Battyán-pusztáról már "átvilágít" Vörsre és a község szorgalmas dolgozó népe - amely az idén országos viszonylatban első volt a tavaszi munkák elvégzésében - nagyon várja, hogy itt is kigyuljon az oly sok fejlődést előmozdító villanyfény, mely szinte nélkülözhetetlen a hosszú téli estéknek kulturális kihasználásához.

A község fekvése: Északról, északkeletről és keletről Balatonszentgyörgy területe határolja Vörsöt, míg délkelet felől Hollád, délről

Tikos és délnyugat felől Főnyed községekkel szomszédos. Utoljára hagy-
tam a nyugati részt, mert ez több szót is érdemel, hiszen legnagyobb látogatótságot ez hoz Vörsnek. - A községet nyugatról a Kis-Balaton zárja le, sőt nyugodtan mondhatjuk zárja el a világtól. Ez valamikor hatalmas területet foglalt magába. A zalavári, sőt még a zalaapáti völgyelések is víz borította és ezek a vizek élő részei voltak a Balatonak nemcsak a rómaiak korában, hanem a népvándorlási korszak egész folyamán, sőt még az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak korában is oly magasan állott a víz az említett részeken, hogy bődönhajókkal közlekedtek rajta. Ezért szerepelhet az 1837-39 években készült - említett - hidról a feljegyzésekben ez a kifejezés: "Hid van a Balaton közepén". Ezért volt lehetséges, hogy a Kis-Balaton tőzeges mocsárvilágában - egy homokszigeten - még a rómaiak korában épült híres zalavári erősség szinte elpusztíthatatlannal dacolt a múlt századok viharaival, biztos otthont nyújtva a népvándorlási kor minden népének megközelíthetlensége miatt. Ezt a várat még jobban megerősíttette Privina szláv fejedelem, ki azt fiáról Koceljvárnak, másként Moosaburchnak nevezte. A török is többször próbálkozott elfoglalásával, de a feneketlen mocsár ezrével nyelte el a botorul támadó törököt és elfoglalni sohasem bírta. A fölkelőktől folyton rettegő I. Lipót szétrobbantatta és a még rómaiaktól lerakott faragott köveket építőköveknek hórdták széjjel.

A múlt században készült Siócsatorna, majd a századeleji lecsapoló munkálatok folytán teljesen megváltozott a Kis-Balaton képe. Most már csak két kicsinyterjedelmű nyíltviz-tükörből és a környező nádasokból és rétből áll. Hajdani gazdag vizinövényzetéből a sás, gyékény és nádon kívül jóformán csak a mocsári vagy kievi csalán, a sárga és fehér tavirózsa és számos hinárfaj diszlik.

Madárvilága is vesztett világhíres gazdagságából és tarkaságából a mocsárterületek összezsugorodása folytán. De még így is figyelemreméltó, mert a békák millóinak brekegő kuruttyolásán kívül a bölömbika mély ünnögése, a bibic jajongó sivalkodása, a vöröslábu cankók éles füttye, a levegőben ide-oda lengő sirályok panaszos hangja, a nádi verebek sajátságos karicsolása veri fel naponta a csendet. A nádas vizeiben kotyogva, pityegve uszik a gyorsan eltűnő vizicsibe, a békalencsés, barnászöld vizü helyeken az aranyosfejű, rozsdásárgás tőkés récék, a nyilsebesröptü esörgőkacsák, a gémyaku, fehérfátyolos kanálas-récék, a barát, cigány, és kontyos récék százai bukdosnak, lubickolnak. Az iszapos nádsziget szélén furcsa, kanálszerűleg kiszélesedő csőrű madarak behuzott nyakkal gunnyasztanak, vagy szüresölgetik, kanalazzák az iszapos vizet, élvezettel válogatva az ebi halakból, vízi rovarokból, férgekből, álcákból, apró rákfélékből álló táplálékukat. Kanalas gémek ezek. Tollazatuk hófehérségét begyük halvány rozsdasárga színe tarkítja.

Érdekes lakói voltak még a közelmúltban is a Kis-Balatonnak az óriási 2.5 m. átmérőjű és 70 cm. magas fészkeket rakó, a mesék csodás pelikánjára emlékeztető hattyunagyságu, nehézkes madarak: a gödények az örökké éhesen tátogó, ijesztően csunya kicsinyeikkel. Horgasan végződő esőrük alsó káváján vörös erezetű zsákok fityegnek. Az anyamadár a fészek szélén megáll, kitátja mellére szoritott esőrét, mire a kicsinyek benyulnak az öblös törökzasskóba s mint valami tálból falatozzák ki az apróbb halakból, madárfiókákból, rákokból, kigyókból álló zsákmányt.-

A rekettyék ágai szinte roskadoznak az egymás hátán épült sok fészektől. Némely bokron husznál is több van. A vastagabb ágakon, közel a törzshöz tanyázik a szürkegém, mely megriasztva lomha szárnycsapásokkal, időnként egyet-egyet korrogva tart befelé a nádasba.- A "govak"szavu bakesók, az üstökös, gének, ~~és a /törökzasskó/gémek~~ és a kis kócsagok az oldalágakra rakják silány, átlátszó fészkeiket.- A sűrű nádas szélén, letaposott nádtorzsok felett a vízintől embernyi magasságban kashoz hasonló fészekben álldogálnak a madárközség elvomult lakói: a rozsdavörös színű, fehértoke, hosszú ösztövér vörös gének.- A bereknek ügyes-röptü kis madarai a kárókatonák és a levegőben sűrű rajokban keringő batlák, vagy másként fekete ibiszek.

A felsoroltaknál nagyobb érdeklődést kelt a Kis-Balaton madárvilágának legszebb ékessége: a nem s kócsag. Egyszerű ruhája, mint a frissen esett hó tükrözik a napfényben. Hátáról a diszes, bodros tollak, mint könnyű fátyol omlanak alá. Rendkívül éberek. A legkisebb zajra szárnyrakéi a 10-12 fészekből álló kócsagtelep és mint szélhajtotta fehérselyem-fátyol, úgy eveznek a nádtenger felett a lópvilág legremekebb szárnyasai.

Megéri az áldozatot és védelmet ez a még pusztulásában is csodálatos vadvizország.- Kormányzatunk védett területté nyilvánította és 1950-ben a Természetvédelmi Tanács gondozására bizta.

Ennek az ősi múltjának ismeretében és megbecsülésében, nagy tudományos és gazdasági értéket /nád, sás/ képviselő Kis-Balatonjának a partján folytatja hősi harcát a békés életért és végzi tovább szorgalmas munkáját boldog fennmaradásáért vezetőinek irányítása mellett Vörös község dolgozó népe.

.....

 ...
 .

Dobóhegyi László
 p. Ad.